

თემა I

სვანური ენის გრამატიკული ანალიზი (ზოგადი ცნობები); სვანური ენა როგორც ქართველურ ენათა ჯგუფის ერთ-ერთი წევრი. ენა და დიალექტი. ენა-კილოთა დემარკაცია; სვანურ დიალექტთა რაოდენობა და მათი გავრცელების არეალი. შესწავლის ისტორია (მოკლე მიმოხილვა); მოსაზრება სვანური ენის ნარეგობის შესახებ; ე. წ. „ინტერ-დიალექტური“ ენა (ძველი სვანური ხალხური სიმღერები).

სვანური ენა, მეგრულთან, ლაზურთან და ქართულთან ერთად, მიეკუთვნება სამხრეთ-კავკასიურ ენათა ჯგუფს; ამ ენათაგან სალიტერატურო (წიგნის) ენა ქართულია, დანარჩენები კი უ(და)მწერლობო ენებია. ისინი ლინგვისტური თვალსაზრისით ჩვეულებრივი ენებია, ფუნქციონალურად კი ქართული ენის დიალექტებს უტოლდებიან; თითოეული ერთეული (სვანური, მეგრული და ლაზური) დროთა განმავლობაში იმდენად დაშორდა ფუძე-ენას, რომ დამოუკიდებელ ენად ჩამოყალიბდა, თუმცა სვანებისთვის, მეგრელებისთვის და ლაზებისთვის ისევე, როგორც დანარჩენი ქართველებისთვის, საერთო ეროვნული, სალიტერატურო, ოფიციალური ენა ყოველთვის იყო, არის და იქნება უძველესი დამწერლობისა და მდიდარი ლიტერატურული ტრადიციების მქონე ქართული ენა.

სვანეთი საქართველოს ყველაზე მაღალმთიანი რეგიონია. სვანეთის ქედი, რომელიც კავკასიონის მთავარი ქედის პარალელურია სამხრეთით, ორ ნაწილად ყოფს სვანეთს: ზემო სვანეთი (მესტიის რაიონი) მდებარეობს მდინარე ენგურის ხეობაში, ხოლო ქვემო სვანეთი (ლენტეხის რაიონი) – მდინარე ცხენისწყლის ხეობაში. ბოლო დროის საომარ ბატალიებამდე სვანები სახლობდნენ აგრეთვე კოდორის ხეობაში (ე. წ. აფხაზეთის სვანეთში), რომელსაც თავად სვანები დ'ალ'ს, ანუ დალის (ნადირობის ქალღმერთის) სვანეთს უწოდებენ. მისი ადმინისტრაციული ცენტრი იყო აჯარა. ამ ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ მხოლოდ ზემო სვანეთის წარმომადგენლები, რომლებიც, მცირემიწიანობისა თუ სხვა ყოფითი პრობლემების გამო, თითქმის საუკუნე-ნახევრის წინ ეტაპობრივად გადასულან ზემო სვანეთიდან და შეუქმნიათ კომპაქტური დასახლება. ამჟამად ეს ტერიტორია სვანებისგან დაცლილია.

სვანური ენის ლექსიკური მასალები პირველად ფიქსირებული აქვს ი. გიულდენშტედტს (221 სიტყვა); იგი განმეორებული აქვს ი. კლაპროტს (142 სიტყვა და აგრეთვე ფრაზეოლოგია). მასალა ლაშხურ კილოზეა. სვანური ენის პირველი გრამატიკული მიმოხილვა ეკუთვნის გ. როზენს (ლაშხური კილო). შემდეგ იგი გამოიყენეს ფ. ბოჰმა, ალ. ცაგარელმა და ფრ. მიულერმა.

ი. ბართოლომეის ჩანაწერები ბალსზემოურია, ხოლო რ. ფონ ერკერტისა – მხოლოდ უშგულური. ამის შემდეგ უშგულური კილოკავი ფართოდ იყო გამოყენებული ბესარიონ და ივანე ნიჟარაძეების დამსახურებით როგორც გრამატიკული მიმოხილვისათვის, ისე ტექსტებისთვის.

ა. სტოიანოვის შეკრებილი მასალა ბალსქვემოურია.

სვანური ენის მეცნიერული შესწავლის დასაბამი ნიკო მარის სახელს უკავშირდება. მან დაადგინა სვანურის 4 ძირითადი კილო და კილოკავები და თქმები, უჩვენა მათი დაყოფის საფუძველი.

შემდეგ სვანურის შესწავლა გააღრმავა ა. შანიძემ. მან დააზუსტა სვანურ დიალექტთა დაყოფა და მისი საფუძველი, კილოებს შეარქვა შესაბამისი სახელები, რომლებიც შევიდნენ მეცნიერულ ხმარებაში.

დიდი წვლილი შეიტანეს სვანური ენის მეცნიერულ შესწავლაში ს. ჯანაშიამ (პირველმა მოგვცა ბრუნების კლასიფიკაცია და გამოყო სამი ტიპის ბრუნება), არნ. ჩიქობავამ (სვანურ სახელთა ორფუძიანობა ბრუნების დროს: ამოსავალი - სახელობითი და მოთხ. ბრუნვები); კარპეზ დონდუამ (ინკლუზივ-ექსკლუზივის საკითხი და სხვ.), ს. ჟღენტმა (ექსპერიმენტული გამოკვლევა სვ. ენის ფონეტიკის საკითხებზე); ვ. თოფურიამ (მონოგრაფიულად შეისწავლა სვანური უღვლილების სისტემა...), თ. შარაძენიძემ (სახელთა ბრუნების კლასიფიკაცია არა წარმომავლობის, არამედ ბრ. ნიშანთა მიხედვით; გამოყო 5 ტიპი), მ. ქალდანმა (გარდამავალი კილოკავები ბქ. დიალექტში; უკანა მიმართულების უმლაუტი...), ზ. ჭუმბურიძემ (ლენტეხური კილოს ბგერითი სისტემა და ფონეტიკური პროცესები; მყოფადის წარმოება, „სვანური ენა“...), არ. მარტიროსოვმა (ნაცვალსახელი ქართულთან და ზანურთან მიმართებით), ნ. აბესაძემ (სვანური ჰიპოტაქსი), თ. ზურაბიშვილმა (ზედსართავ სახელთა ხარისხი), გ. მაჭავარიანმა (ზმნის ძირითადი კატეგორიები, ასპექტი, კაუზაცია...), ი. ჩანტლაძემ (სვანური სიმღერების ენა, სახელთა ბრუნება, სვანური ენის შესწავლის ისტორია...) და სხვ.

სვანურში ტრადიციულად ოთხი დიალექტი გამოიყოფა: ბალსზემოური, ბალსქვემოური, ლაშხური და ლენტეხური; ბალსზემოური და ბალსქვემოური ზემოსვანური დიალექტებია, ლაშხური და ლენტეხური კი – ქვემოსვანური.

ალ. ონიანი გამოყოფს მეხუთე დიალექტსაც: ჩოლურულს, რომელიც გეოგრაფიული მდებარეობის გამო ლენტეხური და ლაშხური დიალექტების ინტერფერენციას განიცდის და გარკვეული სპეციფიკური მოვლენებით გამოირჩევა ორივე მათაგნისაგან, თუმცა დიალექტად მისი აღიარების საკითხი სამეცნიერო წრეებში ბოლომდე გაზიარებული არ არის. სვანური დიალექტების სადემარკაციო ნიშნები ენაში მოქმედი ფონეტიკური პროცესებია, რომლებიც დიალექტების მიხედვით არათააბრად ნაწილდება. ეს ფონეტიკური მოვლენებია: ხმოვანთა სიგრძე, უმლაუტი და რედუქცია. სამივე ფონეტიკური მოვლენა მხოლოდ ბალსზემოურს ახასიათებს, ბალსქვემოურისთვის უცხოა ხმოვანთა სიგრძე, ლაშხურისთვის - უმლაუტი, ხოლო ლენტეხური დიალექტისთვის მხოლოდ უმლაუტია დამახასიათებელი.

გარკვეულ პერიოდში სპეციალურ ლიტერატურაში (არნ. ჩიქობავა) გამოითქვა **მოსაზრება სვანური ენის ნარეგობის შესახებ**. ეს მოსაზრება თავდაპირველად ნ. მარმა გამოთქვა, მაგრამ ნ. მარი თავისი მოღვაწეობის გარკვეულ ეტაპზე ნარევად მიიჩნევდა მსოფლიოს მრავალ ენას და, მათ შორის ქართველურ ენებსაც. შემდგომში, სამწუხაროდ, სწორედ სვანური ენის მიმართ, ეს მოსაზრება გააღრმავა არნ. ჩიქობავამ და თავის ერთ-ერთ მოხსენებაში სვანური ენა კონგლომერატად მოიხსენია. იმ კომპონენტებად კი, რომელთა შერევიდან, მეცნიერის აზრით, სვანური წარმოიქმნა, დაასახელა ქართული, მეგრულ-ჭანური და აფხაზურ-ადიღურული ე. წ. „ფენები“; ეს იყო შეცდომა, ვინაიდან

თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც ნარევი ენის წარმოქმნა ისეთი ენების შერევით, რომლებიც ახალი ენის გვერდით კვლავ განაგრძობენ არსებობას, ენათმეცნიერებაში უარყოფილია. მოგვიანებით ნ. მარის ამ დებულებას (ნარევი ენის წარმოქმნის შესაძლებლობას მოქმედი/ცოცხალი ენების შერევით) თავად არნ. ჩიქობავაც აკრიტიკებს.

სვანურ ზეპირსიტყვიერებაში დაცულია ბევრი არქაული მოვლენა როგორც სტრუქტურული, ასევე კონსტრუქციების თვალსაზრისით. ხალხური სიმღერების ენა ინტერდიალექტურია: კუთხური თავისებურებები არეულია. მასალები შეკრიბეს და დაბეჭდეს ა. შანიძემ. ვ. თოფურიამ, მ. ქალდანმა, მ. გუჯეჯიანმა და ა. დავითიანმა. ნიკო მარის აზრით, სვანური ხალხური პოეზია **ერთგვარ კოინესაც** კი წარმოადგენდა.

ლიტერატურა:

ზ. ჭუმბურიძე, ლ. ნიჟარაძე, რ. ქურდაძე, სვანური ენა, თბ., 2007, გვ. 7-25;

აღ. ონიანი, სვანური ენა, 1998, გვ. 3-9.

ვ. თოფურია, სვანური ენის სახელმძღვანელო, თ. 2008, გვ.9-14

პრაქტიკული სამუშაო

ვ. თოფურია, სვანური ენის სახელმძღვანელო, თ. 2008, გვ. 95-96

სასაუბრო 1.

დავალება: ზეპირად და წერილობით მასგავსი წინადადებების შედგენა.